Чужинець має ту перевагу над англійцем, що він зроду добропорядний. Йому не треба, як нам, намагатися бути добропорядним. Йому не треба на новий рік давати собі слово бути добропорядним і більш-менш дотримувати цього слова до середини січня. Він і без того добропорядний увесь рік. Коли чужинцеві сказано, що сідати в трамвай і сходити з нього слід з такого-то боку, йому навіть на думку не спадає, що можна не робити і з протилежного боку.

Якось у Брюсселі мені довелося бути свідком, як один безвідповідальний чужинець спробував сісти в трамвай не з того боку, що вимагали правила. Двері поряд нього були відчинені, а обійти на правий бік вагона, де слід було сідати в трамвай, він просто не встиг би, бо на вулиці був великий рух. Отож він увійшов у вагон з того боку, де стояв, і сів на місце. Кондуктор, що на хвильку одвернувся, вражено втупився в нового пасажира. Звідки він тут узявся? Кондуктор не спускав з ока вхідних дверей і не бачив цієї людини. Трохи згодом він почав здогадуватись, але все-таки не міг отак відразу звинуватити свого ближнього в такому тяжкому злочині.

Він звернувся до самого пасажира. Чи його присутність у вагоні наслідок чуда, а чи, може, гріхопадіння? Пасажир визнав свою провину. Пройнятий не так обуренням, як скорботою, кондуктор попросив його вийти з трамвая. Він не міг припустити в своєму вагоні такого неподобства. Пасажир не послухався; тоді кондуктор зупинив вагон і викликав поліцію. Як то й годиться полісменам, вони тут-таки виросли, немов із-під землі, й виструнчились за своїм солідним начальником,— чи не сержантом, як мені видалося. Спершу сержант просто не міг повірити словам кондуктора. Навіть тоді, якби пасажир заявив, що він увійшов у вагон з правого боку, його слова вистачило б. Службовій особі за кордоном куди легше було б повірити в те, що кондуктор на хвилину втратив зір, аніж у те, що людина, народжена від жінки, може свідомо вчинити порушення недвозначно сформульованих друкованих правил.

Якби я опинився в такій ситуації, я просто збрехав би, і з усім клопотом було б покінчено. Але цей пасажир виявився гордим чи, може, недотепним,— одне з двох,— і вирішив не відступати від правди. Йому було наказано негайно зійти з вагона й пересісти в другий. З усіх боків надходили все нові й нові полісмени, і думати про якийсь опір при такому співвідношенні сил було б даремно. Пасажир погодився зійти і рушив до тих дверей, якими й слід було сходити. Але так було б несправедливо: він увійшов не тими дверима, що вимагали правила, отож і зійти повинен теж усупереч правилам — з протилежного боку. Отак його й висадили в самому вирі вуличного руху, після чого кондуктор став посеред вагона й прочитав нотацію, як небезпечно входити й виходити з трамвая, порушуючи правила.

У Німеччині є один чудовий закон,— я хотів би, щоб такий був і у нас в Англії,— про те, що ніхто не має права кидати на вулиці папірці. Один мій знайомий, англійський офіцер, розповів мені, що, перебуваючи якось у Дрездені і не знаючи про існування цього закону, він прочитав був якогось довгого листа, порвав його на півсотні дрібненьких клаптиків і викинув. А діялось це саме на вулиці. Його зупинив полісмен і вельми чемно пояснив, що закон забороняє таке робити. Мій знайомий погодився з ним, що це дуже добрий закон, подякував полісменові й сказав, що надалі враховуватиме його слова. Тоді полісмен зауважив, що цього цілком достатньо на майбутнє, але тепер треба якось упоратись із минулим, тобто з півсотнею клаптиків паперу, розкиданих по бруківці й тротуару.

Мій приятель військовий, лагідно всміхнувшись, визнав, що не бачить, як це можна було б зробити. Полісмен, мавши розвиненішу уяву, підказав вихід. А саме: щоб винуватець сам попідбирав усі ці півсотні, чи десь коло того, клаптиків. Мій приятель — генерал у відставці, чоловік солідний, а як коли, то й пиховитий. Йому й у думці не могло вкластися, як це він серед білого дня почне повзати рачки на головній вулиці Дрездена, підбираючи якісь там клапті паперу.

Німець-полісмен визнав, що становище, справді делікатне. Але якщо мій приятель не погоджується, можливий ще інший варіант. А саме: під ескортом полісмена англійський генерал пройде до найближчої тюрми, за якихось три милі, а дорогою його супроводитиме, як це й заведено, юрба роззяв. Зараз четверта година, отож судді вони вже, певно, не застануть. Однак генералові забезпечать найбільші вигоди, які тільки можливі в тюремній камері, і полісмен не мав сумніву, що, сплативши штраф у п'ятдесят марок, він вийде на волю не пізніше, як завтра перед обідом. Генерал запропонував найняти якогось хлопчака, щоб попідбирав папірці. Полісмен звірився з текстом закону і заявив, що такі речі не дозволяються.

"Я обміркував становище,— розповідав мені мій приятель,— враховуючи всі ймовірні варіанти, в тому числі й можливість збити цього типа з ніг і чкурнути навтіки, і прийшов до висновку, що перша його пропозиція була порівняно найменш обтяжлива. Але я й гадки не мав, яка це буде марудна робота — попідбирати всі ці тоненькі клаптики з брудного бруку! Це забрало в мене майже десять хвилин, а втішалося цим видовищем десь так тисяча душ, якщо не більше. Але, кажу вам, це таки добрий закон, я тільки за одним шкодую — що не знав його раніше".

Якось мені випало побувати в товаристві однієї американки на виставі німецької опери. В німецьких театрах глядачі зобов'язані скидати головні убори — знову ж таки, я б тільки хотів, щоб такий звичай прищепився і в Англії. Але американка була призвичаєна нехтувати правила, встановлені простими смертними. Вона пояснила капельдинерові, що й не думає скидати капелюшок. Він зі свого боку пояснив їй, що скинути капелюшок доведеться, і на цьому грунті між ними почалась невелика суперечка. Скориставшись нагодою, я відійшов убік купити програму: на мою думку, чим менше людей уплутано в суперечку, тим краще.

Моя знайома відверто заявила капельдинерові, що не надає ніякісінького значення його словам, хоч би й що він там казав.

Капельдинер і без того не здавався дуже говірким, а останні її слова, можливо, й зовсім спантеличили його. В усякому разі, він нічого не відповів. Усе, що він зробив,— це став на дверях, втупивши погляд у далечінь. Двері були завширшки яких чотири фути, і три з половиною фути займав своєю постаттю капельдинер, мавши вагу десь так під триста фунтів. Як я вже казав, я відійшов убік купити програмку, а коли повернувся, то побачив, що моя приятелька вже скинула капелюшок і встромляла в нього шпильки, а вигляд мала такий, наче в руках у неї не капелюшок, а капельдинерове серце. Опери вона не хотіла слухати, а тільки раз у раз поривалась висловлювати своє обурення капельдинером. На щастя, публіка не дозволила їй навіть і цього.

Відтоді ця американка пробула в Німеччині ще три зими. Коли тепер вона, бува, збирається пройти дверима, що стоять навстіж розчинені перед нею і ведуть прямо туди, куди їй треба, але офіційна особа хитає головою і пояснює, що тут проходу немає, а слід піднятися на поверх вище, пройти коридором, спуститися іншими сходами і аж тоді можна дістатися до потрібного їй місця, вона перепрошує і швиденько відходить, засоромлена своєю помилкою.

Континентальні уряди вимуштрували своїх громадян до досконалості. Послух — це на континенті найперший закон. Я цілком вірю в правдоподібність історії про іспанського короля, який трохи не втопився, бо придворний, що мав обов'язок пірнати за королем, коли той випаде з човна, незадовго перед тим помер, а нового ще не встигли призначити. На континентальних залізницях проїзд у вагоні другого класу, якщо у вас на руках квиток першого класу, карається тюремним ув'язненням. Як карають за проїзд із квитком другого класу у вагоні першого класу, я не можу сказати,— напевне, смертю. Один мій приятель мало не пересвідчився в тому на власному досвіді.

Все скінчилося б добре, якби він не був такий з біса чесний. Він один із тих людей, які пишаються своєю чесністю. Бути чесним — це для нього, здається, справжня втіха. Він придбав собі квиток другого класу на поїзд, що йшов у гори, але на платформі випадково спіткав знайому

даму і ввійшов разом з нею в купе першого класу. Прибувши на свою станцію, він пояснив контролерові, в чому справа, дістав гаманець і приготувався сплатити різницю. Його відвели в якусь кімнату й замкнули на замок. Зізнання його записали, прочитали йому вголос, примусили розписатись і послали по полісмена.

Полісмен із чверть години допитував його. Історії про даму ніхто не повірив. Де ця дама? Він не знав. Обшукали всю станцію, але її не знайшли. Він висловив думку — як згодом виявилося, цілком слушну,— що, втомившись даремно чекати, вона подалася в гори. Кілька місяців тому в сусідньому містечку зняли якусь бучу анархісти. Отож полісмен запропонував обшукати мого приятеля, чи немає при ньому бомб. На щастя, в цю хвилину на сцені з'явився агент компанії Кука, що разом з партією туристів повернувся з гір.

Добираючи з належним тактом вислови, він узяв на себе клопіт пояснити, що мій приятель трохи недоумкуватий і не може відрізнити перший клас від другого. Мовляв, в усьому винні червоні подушки на сидіннях: увійшовши до вагона, мій приятель подумав, що це перший клас, тоді як насправді то був другий.

Всі полегшено перевели дух. Серед загальної радості зізнання порвали на клапті. Але тоді раптом йолопові-контролеру закортіло дізнатися, де ж та дама, яка, очевидно, їхала в купе другого класу з квитком першого класу. Здавалося, що це їй так дешево не минеться, коли вона повернеться на станцію.

Однак чарівний агент Кука виявився й тут на висоті. Він пояснив, що мій приятель любить ще трохи й прибрехати. То він тільки задля хвастощів казав, ніби їхав у товаристві дами. Він просто хотів би з нею їхати, саме це він мав на увазі, а підвело його погане знання німецької мови. Радощі знов пойняли присутніх. Репутацію мого приятеля було відновлено. Він зовсім не зловмисний негідник, як були подумали, а звичайнісінький мандрівний телепень. Такого німецька службова особа

може поважати. Ще й більше: німецька службова особа погодилась коштом такої людини випити пива.

За кордоном не тільки чоловіки, жінки й діти доброчесні, а навіть і собаки. Якщо вам випало бути власником собаки в Англії, чимало часу у вас іде на те, щоб розбороняти псів, які завелися гризтись, щоб доводити власникові іншого собаки, що це не ваш почав перший, щоб пояснювати розгніваним літнім дамам, що де не ваш собака роздер кішку,— вона, мабуть, померла від розриву серця, коли перебігала дорогу,— щоб запевняти недовірливих лісничих, що це зовсім не ваш собака, що ви не маєте ані найменшого уявлення, чий він. Натомість життя власника собаки за кордоном,— це чиста ідилія. У закордонного собаки, коли він бачить собачу гризню, виступають сльози на очах, і він ураз кидається шукати полісмена. Коли закордонний собака бачить, як біжить кіт, він поступається дорогою. Декотрих собак за кордоном господарі одягають у курточки з кишеньками для хусточок, а на ноги їм узувають черевики. Капелюхів, щоправда, собаки ще не носять. Але коли дійде й до цього, закордонний собака якось уже знайде спосіб чемно знімати капелюха, коли зустріне знайому кішку.

Якось в одному континентальному місті я натрапив на пригоду — вірніше б сказати, пригода натрапила на мене: вона накотилась на мене й поглинула, не давши мені часу отямитись. Винний в усьому був фокстер'єр, що належав одній молодій дівчині (власне, про те, що вона хазяйка собаки, ми дізнались тільки під кінець). Захекана, бо ж бігла цілу милю й раз у раз гукала, вона з'явилась тоді, коли пригода вже кінчалася. Коли вона розгляділась і побачила все, що сталося, і почула про все, чого не встигла побачити, на очах у неї виступили сльози. Англієць, якби він мав такого собаку, тільки кинув би раз оком навкруг і миттю чкурнув би абикуди першим-ліпшим трамваєм. Але ж я казав, що чужинець зроду добропорядний. Коли я відходив, вона давала своє ім'я і адресу сімом різним особам.

Та я хотів саме про собаку розповісти докладніше. Почав він досить невинно — спробувавши зловити горобця. А горобця ніщо так не

захоплює, як те, коли його переслідує пес. Добрий десяток разів псові здавалось, що він зловив горобця. Тоді на дорозі з'явився ще один пес. Не знаю, як називається його порода, але за кордоном вона дуже поширена: ці собаки безхвості й скидаються на свиню, коли їм незле живеться. Проте даний екземпляр, той, якого я бачив, скоріше скидався на постилку перед дверима. Фокстер'єр схопив його за в'язи й потяг у канаву попід самими колесами мотоцикла, що проїздив дорогою. Власниця безхвостого собаки, огрядна дама, кинулась його рятувати й налетіла на мотоцикл, її відкинуло вбік ярдів на десять, і вона збила з ніг хлопчину-італійця, що ніс скриньку з гіпсовими статуетками.

Скільки мені не траплялося прикростей у житті, я не пригадую жодної, до якої не був би так чи інакше причетний італійський торговець статуетками. Де ці хлопці ховаються в спокійні хвилини — це для мене справжня таємниця. Але тільки-но знаходиться нагода бути збитими з ніг, як вони виростають на місці, мов гриби після дощу. Мотоцикл врізався в візок молочаря, і уламки візка розсипалися посеред трамвайної колії. Трамвайний рух було перервано на добрих чверть години, що, однак, не завадило вагоноводові кожного вагона, який над'їжджав до місця катастрофи" відчайдушно дзвонити" маючи" певно" надію" що досить сильний дзвінок зрушить з місця всі передні вагони.

В англійському місті такий розгардіяш не привернув би особливої уваги. Хтось пояснив би, що все почалося через собаку, і дальші події набрали б цілком буденного й звичайного вигляду. Зовсім інакше з цими чужинцями, пройнятими страхом, що це Господь карав їх за якісь провини. Полісмен кинувся ловити собаку. Той у захваті відскочив назад і з несамовитим гавкотом став шкрябати задніми лапами бруківку, наче силкуючись повивертати каміння. Це налякало няньку, що котила дитячу коляску, і саме в ту хвилину на сцену вийшов я. Сівши на краєчку тротуару між коляскою й розрюмсаною дитиною, я висловив собаці все, що думав про нього.

Забувши, що я за кордоном, що собака може не зрозуміти мене, я висловив йому все по-англійському, голосно й чітко. Він зупинився за

якийсь ярд від мене й почав прислухатись до мого голосу з виразом такої неймовірної радості, якої мені не доводилось ніколи бачити ні раніш, ні згодом ні на чиєму виду, чи то людському, чи то й собачому. Він упивався моїми словами, немов то була райська музика.

"Де я чув цю пісню раніше? — здавалося, запитував він сам себе.— Цю давно знайому мову, якою звертались до мене, коли я був молодим?"

Він підступив ближче до мене; коли я скінчив, у його очах ледь не блищали сльози.

"Кажи ще разі — неначе благав він мене.— О, повтори все ще раз, усі оті рідні, давні англійські лайки й прокльони, що їх у цій богом забутій країні я повік уже не надіявся почути знову".

Від дівчини я довідався, що її фокстер'єр народився в Англії. Це з'ясувало все. Закордонний собака не робить таких речей. Чужинці зроду добропорядні — ось чому ми їх і не любимо.